

Dansk kolonihistorie, 1616-1916

OBS: I mappen, baggrund, ligger dokumentet Danmarkshistorie Mellem erindring og glemsel, kap 3 (Dansk kolonihistorie), her er der fra side 75 nogle sider om, hvordan dansk kolonihistorie huskes.

Mulige problemstillinger

- Hvad var synet på verden og mennesket under kolonitiden?
- Hvilke konflikter opstod som følge af, og under kolonitiden?
- Hvilke forskelle kunne iagttages mellem kolonierne i Dansk Vestindien og på Guldkysten?
- Hvordan har præmisserne for kulturmødet mellem afrikanere og europæere ændret sig gennem tiden?
- Bør Danmark undskylde for sine handlinger?
- Hvordan er kolonitiden blevet husket i eftertiden?
- Hvad motiverede danske arbejdere til at deltage i de europæiske stormagters imperialisme?

Tidsmæssig afgrænsning

Danmark kolonihistorie strækker sig fra det Ostindisk Kompagniets dannelse i 1616, til 1916, hvor de Vestindiske øer blev solgt til USA for 25 millioner dollars efter en folkeafstemning.

Centrale træk ved perioden

- I 1600-tallet indledte Danmark en ny æra i sin udenrigspolitiske ageren. Stærkt presset af store udgifter til 1600-tallets krige var Danmark således, som en række andre Europæiske lande, tvunget til at føre en merkantilistisk politik. Resultatet blev kolonier i Vestafrika (også kaldet Guldkysten) (1659), De vestindiske øer (1672), Indien (1620) og Grønland (1721).
 - o Ordet merkantilisme er fransk (mercantile) og betyder handels- og købmandsmæssig. Det dækker over 1600- og 1700-tallets økonomiske politik, hvis sigte var at forbedre statens skattegrundlag. Politikken havde fokus på handel og håndværk og især på, at eksporten af varer skulle overstige importen. Med et overskud på eksporten ville Danmark nemlig komme i besiddelse af ædelmetaller.

En god handelsbalance skulle blandt andet opnås ved importforbud, pålæg af told og udvikling af importkonkurrerende erhverv. Men da merkantilismen var tidens foretrukne økonomiske handelspolitik, lå Danmark i skarp konkurrence med andre europæiske nationer. En af løsningerne var at få kolonier, så Danmark så at sige kunne handle med sig selv, dvs. kolonien.

Kortet viser de danske tropekolonier. I løbet af 1600-tallet blev Danmark en kolonimagt med handelsstationen Tranquebar på den indiske østkyst fra 1620 og et dansk fort på Guldkysten i det nuværende Ghana i Vestafrika fra 1659. Dertil kom i årene fra 1672 de tre Vestindiske Øer i Caribien samt et dansk handelskontor i Serampore fra 1755. ©danmarkshistorien.dk

- Selvom de danske kolonier ikke arealmæssigt kunne måle sig med de andre europæiske stormagter (England, Belgien m.m.), fulgte den danske kolonihistorier på mange måder stormagternes gang. I 1600- og 1700-tallet bestod et kolonirige således primært af stationer i Indonesien og Indien (Tranquebar i Danmarks tilfælde), hvor der primært blev handlet krydderier og dannet handelsstationer for videre handel med Kina. Kolonierne i Amerika og Vestindien, var i stedet plantagekolonier, hvor slaver blev brugt som arbejdskraft og sukker, tobak og bomuld var de primære handelsvarer. Afsluttende var der kolonierne på Afrikas Vestkyst, hvor slaver blev købt for at blive transporteret over Atlanterhavet. Der udviklede sig således i løbet af 1700-tallet en trekantshandel mellem hjemlandet og de danske områder på Guldkysten (Afrika) og i Dansk Vestindien. Skibe lastet med våben og alkohol sejlede fra København til Guldkysten, og for våben og alkohol blev der købt slaver. Slaverne – i alt ca. 100.000 i hele 1700-tallet – blev transporteret til de danske øer i Vestindien, hvorfra sukker og andre varer blev sejlet retur til Danmark.
 - I løbet af 1700 tallet voksede handel med bomuld, eksotiske varer fra Kina som eks. te, sukker og peber. Dertil kom handel med luksusvarer som silke og porcelæn.
- I anden halvdel af 1700-tallet blev der udkæmpet en række krige mellem de europæiske stormagter, hvor Danmark kunne forholde sig neutralt, hvilket gavnede den danske handel. Danmark oplevede således deres koloniale storhedstid i 1780'erne og 1790'erne. Eventyret stoppede dog brat, da Danmark i 1807 blev inddraget i

Napoleonskrigene og endte som den tabende part. Danmark reduceres således i 1815 til en lille europæisk magt, der netop var gået statsbankerot, havde mistet flåden og Sverige. Afståelsen af de danske kolonier var således en uundgåelig konsekvens af Danmarks rolle i Napoleonskrigene.

- Som konsekvens af oplysningstiden ændrede menneskesynet sig en smule. I slutningen af 1700-tallet ytrede oplysningstidens filosoffer sig således kritisk overfor den behandling slaverne fik, parallelt til den hjemlige kritik af bøndernes forhold, der resulterede i store landboreformer. Og selvom bl.a. Montesquieu, Voltaire og Holberg ikke mente, at slaverne var klar til at ophæve slaveriet, var oplysningstidens idealer med til at forbyde handel med slaver i Danmark i 1792 (trådte dog først i kraft 1803). Det var således ikke et 'rigtigt' opgør med slaver, idet slaveri først blev forbudt i 1848. I 1800-tallet blev det koloniale fokus da rettet fra Afrika mod Asien.
 - o Oplysningstidens idealer fik også en betydning for kulturmødet, hvor de fremmede folkeslag tendentielt blev behandlet bedre. Til gengæld blandede europæerne sig mere i dagligdagen (paternalistisk fremmedebillede).
- I 1870 – 1914 voksede den anden bølge af kolonisering frem (også kaldet imperialismen). Her var fokuset på at erobre territorier og på samme måde som før skabe handelsstationer. Og selvom Danmark var for lille og fattig til det nye kolonieventyr, deltog mange danske lejesoldater eller embedsmænd i f.eks. Belgisk Congo.
 - o Selvom Danmarks kolonihistorie så småt var ved at være slut, betød det ikke, at der ikke var private virksomheder eller missionærer, der havde interesser i de koloniale områder. I løbet af 1800- og 1900-tallet handlede således store virksomheder som Store Nordiske Telegrafkompagni og Østasiatisk kompagni i Sydøstasien. Dertil kom adskillige missionærer i Indien og Kina.
- Den nationale afkolonisering tog for alvor fart efter anden verdenskrig, hvor FN i 1945 fastslog, at man som administrator af et ikke selvstyrende område, var forpligtet til at udvikle dette land, så det kunne blive selvstyrende. Det betød også, at Grønland fra 1945 ikke længere var en koloni, men udvikle sig til et dansk amt. Det kan dog diskuteres, hvorvidt der er sket en økonomisk og kulturel afkolonisering af de gamle kolonier.

Centrale spørgsmål

- **Hvad karakteriserede Danmarks koloni på Guldkysten?**

Grundstenene for det første danske fort, Christiansborg, på Guldkysten (i dag Ghana) blev lagt i 1661. Guldkysten bestod af en række små, selvstændige konge- eller høvdingedømmer langs kysten og i den periode, hvor Danmark var til stede på området, var området ikke underlagt nogen europæisk kolonimagt. De afrikanske kongedømmer i Vestafrika var således selvstændige stater frem til slutningen af 1800-tallet.

Det danske kompagni forhandlede med kongen af Fetu en kontrakt, der gav kompagniet eneret til at slå sig ned på kysten. Kompagniet betalte således en afgift til kongen for at have råderet omkring området ved fortet, samtidig med, at de skulle betale månedlige afgifter til ham, mens han havde stemmeret, når der skulle udpeges en ny dansk guvernør i området. Guvernøren var overhovedet og under sig havde han en række embedsmænd, der førte regnskab m.m. Derudover bestod den danske koloni af købmænd, soldater, en præst, en degn, en læge og en række medhjælpere.

De fleste var udsendte i en begrænset periode, typisk fem år, og gav mulighed for at gøre karriere hurtigere end derhjemme. Der var dog en række risici i form af bl.a. tropesygdommene, som europæiske læger ikke kunne stille noget op imod indtil slutningen af 1800-tallet. Mange udsendte stiftede familie, mens de var dernede. Det system kaldes calisare eller casare-systemet (fra portugisisk: at sætte en husholdning op). Kirken var som udgangspunkt ikke meget for det, men Biskop Worm fastslog i 1760, at der var okay, så længe der kun var tale om en kone og følgende to betingelser blev overholdt: (1) manden skal sørge for, at hans hedenske kone bliver døbt og (2) når manden returnerer til Europa skal han tage hende med sig, hvis hun selv ønsker det. Udfordringen var, at mange ikke overholdt disse regler, og præsterne var således usikre på, om alle de mænd, der levede i utugt kunne modtage sakramenterne f.eks. ved at gå til alters. Desuden blev en mulatkasse oprettet i midten af 1700-tallet, der skulle betale for børnenes skolegang og opdragelse. En fordel ved dette system var, at de afrikanske kvinder og deres børn blev behandlet ordentligt og der dermed ikke ville opstå bøvl med deres familie.

I starten kom danskerne til Guldkysten for at købe guld og elfenben, men det var også fra Guldkysten Danmark erhvervede stort set alle deres slaver, og i den forbindelse blev til den syvende største slavehandelsnation i den transatlantiske slavehandels historie — efter Portugal, Storbritannien, Spanien, Frankrig, Holland og Britisk Nordamerika (USA). Det er i den forbindelse vigtigt at fastholde, at europæerne stort set ikke bevægede sig ind i landet i Afrika for at hente slaver, men at afrikanske handelsfolk i stedet bragte slaverne ud til de europæiske forter (afrikanerne havde også slaver indenlands, da arbejdskraft var en begrænset ressource ift. kontinentets store areal). Den stigende efterspørgsel efter slaver gjorde desuden, at forholdende indenrigs i Afrika blev mere barske, og det var ikke ualmindeligt at sorte

markarbejdere blev overfaldet og gjort til slaver. Handlen omkring fortet i Guldkysten fandt som oftest kun sted 1-2 gange om året, hvor skibene kom til. Dette var travle dage, og det var som oftest mercadorer eller caboceer, der fungerede som mellemmand mellem de afrikanske inde fra landet og de hvide, der ønskede at handle. Efter slaveriet i 1848 reelt blev forbudt blev kolonien urentabel, selvom danskerne forsøgte sig med plantagedrift. Der var dog stadigvæk privatpersoner, der tjente penge på handlen til Guldkysten. Kolonien sælges dog i 1851 til briterne.

⇒ Vi så i den forbindelse filmen, ”Guldkysten”, der viser hvordan slavehandlen blev ved med at finde sted i 1838 trods forbud. Her var det dog også tydeligt, at de sorte var en del af slavehandelen. Desuden mødte vi Wulff, der stod i kontrast til den virkelige Wulff, idet han fremstilles som en visionær, der kæmper for de sortes rettigheder, mens han i virkeligheden i højere grad var en almindelig assistent på Guldkysten, der også gik ind for afstrafning af de sorte m.m.. I filmen talte de sorte mennesker ikke.

- Hvad karakteriserede Danmarks koloni i Caribien, Dansk Vestindien?

I 1666 besatte danske søfarere St. Thomas og dannede i 1672 Vestindisk kompagni, der annekterede St. Jan i 1684 og i 1733 købte den danske stat St. Croix af franskmændene. Indtil 1755 blev øerne administreret af kompagniet, Dansk Vestindien. Herefter blev administrationen overtaget staten. På øerne blev der skabt store plantager med sukkerrør, og arbejderne til disse plantager var givet ved Guldkystens slaver, der blev sejlet transporteret over Atlanten for at arbejde der. Plantagen gjorde således sukker til en del af daglige kost i Europa. Kolonien producerede dog også rom, tobak og bomuld.

De caribiske øer var sallerede før Danmark kom til blevet koloniseret af spaniere, hollændere og andre europæiske stormagter (bortset fra St. Jan, der var ubeboet). Det tidligere caribiske øsamfund var præget af utrolig billig jord, og arbejdskraften på plantagerne var enten danske straffefanger, svinger (fattigfolk fra Danmark, der fik transport til Dansk Vestindien, mad og tøj, men skulle arbejde i fem år uden løn), samt slaver, der var mest produktive. Plantagedriften var utrolig lukrativ, og mange danske familie blev utrolig rige, herunder familien Castenskiold & Schimmelmänn, der også tjente penge på andre forhold i kolonierne. ’Rig som en vestindisk planter’ var en vending, der kom ind i sproget omkring 1700-tallet. Befolkningssammensætningen på Øerne var i starten (1690) omkring 40% eurocaribierne, men dette tal ændrede sig senere til, at der kun levede cirka 10% hvide på øerne. Danskerne udgjorde

kun cirka 25% af de hvide, og der blev fællessproget var da engelsk i 1800-tallet. Betegnelsen 'Dansk Vestindien' henviser derfor til, at det var danskerne der styrede øen og de fleste embedsmænd var danskere.

I det caribiske samfund blev ens position fastlagt på baggrund af race og stand. De hvide europæere tillagde sig da i løbet af 1700-tallet en luksuriøs livsstil, hvor ens status afhang af antallet af fine middagsselskaber og hvor mange smukke husslaver man ejede. De hvide demonstrerede således deres magt ved bl.a. at lade deres slaver løbe efter deres hestevogn og holde hestens hale, mens man selv red en tur. Det var en uskreven regel, som dog ikke blev overholdt, at de hvide ikke seksuelt måtte omgås med de sorte. Det blev dog ikke straffet i mændenes tilfælde, hvis bare de gjorde det diskret. Modsat var det hvis kvinder, fødte mulatbørn. Dette var eks. tilfældet i 1758, hvor plantageejer Anne de Koonigh blev dømt til landsforvisning for at have 'forbrudt al den kapital hun besad' ved at føde et mulatbarn. Dette står i kontrast til calisare systemet, der herskede på Guldkysten.

Selvom der på de Vestindiske Øer gjaldt dansk lov, var slaverne ikke dækket af dette. En slaveejers havde således ingen begrænsning overfor sin slave, bortset fra, at han ikke måtte slå vedkommende ihjel. Der var desuden et strengt hierarki mellem slaverne, hvor markslaverne var de laveste, husslaverne var over dem og håndværkerslaver (slaver med visse færdigheder) var højest. Endelig var der en gruppe af frigivne slaver, 'maroons', der var flygtet og levede af deres egne små jordlodder i bjergområdet. Men på trods af den juridiske kontrol de hvide havde over slaverne, var de hvide i undertal og frygtede konstant oprør. De hvide indførte derfor hårde straffe, eks. da guvernør Phillip Gardeling i 1733 udfærdigede et reglement, hvor en af de mildeste straffe var 150 piskeslag. Dette reglement blev prøvet af i St. Jan (den ø med flest maroons), og her medførte det faktisk det eneste store slaveoprør i Dansk Vestindien. Det lykkedes således slaverne i november 1733 at erobre store dele af øen, og øen blev først tilbageerobret nogle måneder efter med hjælp fra franske tropper. Straffen til de slaver, der gjorde oprør var hårde og 5 slaver blev brændt levende.

Oplysningstidens tanker fik også indflydelse på synet på slaverne i Vest Indien. En af de danskere, der klarest gav udtryk for slavehandelens og slaveriets umenneskelighed, var lægen Paul Isert. Hans beskrivelser gjorde indtryk i København, og der blev i 1791 nedsat en kommission, der skulle forberede vilkårene bl.a. gennem skolegang. Men kort herefter, gik økonomien tilbage på grund af Napoleonskrigene, og der skulle spares. Reformforslagene blev dermed aldrig til virkelighed. I 1834 blev Peter Von Scholten udnævnt til guvernør, og havde til opgave at gøre slaverne frie. Dette var en unægtelig konsekvens af at briterne i 1833 allerede havde gjort dette. Der blev således i 1834 indført en lov, der formelt gav sorte samme

rettigheder som hvide. Denne lov var et forsøg på at integrere de sorte i samfundet, samtidig med, at der stadigvæk kunne fastholdes en hvid elite. Slaverne blev først endelig frigjort i 1848, og kom som resultat af et oprør. Anledningen til oprøret var bl.a. en bestemmelse fra 1847, der ville afskaffe slaveriet over en længere årrække (børn født efter 1847 skulle være frie, men ikke de øvrige slaver). Oprøret var dog kort og forholdsvis ublodigt og endte som sagt med den totale frigørelse af slaver.

Selvom man sandsynligvis viste, at et oprør ville komme, indførte man systematiske tiltag for at skubbe disse ud i fremtiden. Man blandede eksempelvis slaverne fra forskellige stammer, så de ikke på samme måde kunne skabe sociale bånd. Der opstod dog nye sociale bånd i form af slægtskabslignende relationer. Kolonien blev, ligesom Guldkysten, urentabel efter tabet af Napoleonskrigene, men fik det endelige dødsstød, i de sidste ti år af 1800-tallet, hvor europæisk produktion af billigere roesukker slog bunden ud af den vestindiske koloni. I 1916 stemte et flertal af danskerne derfor for et salg af øen til USA. Indbyggerne på øerne blev ikke spurgt.

I 2017 holdt Lars Løkke en taler på St. Croix. Denne ligger i mappen, baggrund og er anført i kildelisten nederst i dokumentet.

- Hvilken fremmedebillede lå til grund for kulturmøderne i kolonitiden?

Man skelner generelt mellem fem forskellige fremmedbilleder:

1. Det venlige fremmedebillede (også kaldet det gradualistiske). De fremmede ses her som værende anderledes, men ikke mere anderledes end, at vi på nogle områder har noget tilfælles.
2. Det fjendtlige fremmedebillede (også kaldet det absolutte). Her er de fremmede fjender, og skal bekæmpes, hvis vi ikke selv vil underlægges dem.
3. Det eksotiske fremmedebillede. Her er de fremmede en slags utopi, og repræsenterer det naturlige, gode liv. Da de repræsenterer en utopi, skal de endelig forblive sådan, og ikke blive som os.
4. Det arrogante fremmedebillede. Her betragtes de indfødte som barbariske dyr, der skal tæmmes.
5. Det paternalistiske fremmedebillede. Her betragtes de indfødte som naive og uvidende, og skal tæmmes, så de kan blive lige som os.

⇒ Man kan påpege, at fremmedebillede måske har udviklet sig fra det fjendtlige / arrogante, til senere i perioden at blive mere paternalistisk og eksotisk. Desuden var det sandsynligvis mere fjendsk i Dansk Vestindien end på Guldkysten.

- Hvad karakteriserede tiden, hvor danskere arbejdede i imperialismens tjeneste?

Selvom Danmark, modsætning til de andre europæiske lande, erobrede dele af Afrika i 1880 – 1914 under den såkaldte imperialisme, deltog en række danskere som eks. soldater, plantagebestyrere og missionærer. De fleste i Belgisk Congo, mens nogle var i Tysk Østafrika, ligesom et mindre antal deltog i fransk og engelsk imperialisme. Imperialismen startede efter slavehandel blev forbudt, da flere europæere begyndte at investere i plantager, hvor de dyrkede afgrøder til eksport, eks. palmeolie, kakao og kaffe. Der herskede desuden en udbredt forestilling om, at Afrika og den afrikanske befolkning skulle civiliseres, som det bl.a. udtrykkes i Kiplings digt, 'white mans burden'. Man kan i den forbindelse påpege, at fremmedebilledet skifter karakter. Alligevel bygger imperialismen på en antagelse om, at den europæiske civilisation var alle andre overlegen, og dermed havde ret og pligt til at civilisere resten af verden.

Interessen for imperialisme i Afrika blev vagt af en række opdagelsesrejsende, herunder bl.a. journalisten H.M. Stanley, der først gjorde briterne og senere Belgien opmærksom på mulighederne på kontinentet. Indtil slutningen af 1870'erne var ingen dog rigtig interesseret i nye kolonier i Afrika, men da de første europæiske stormagter påbegyndte deres ekspansion, fulgte de fleste andre efter. Bemærkelsesværdigt er i den forbindelse fristaten Congo, der blev erhvervet af den belgiske kong Leopold d.2, der i starten finansierede Congo med private midler. Han ejede personligt Congo frem til 1908. Det krævede dog store midler, og kolonien skulle derfor hurtigst muligt give overskud. Det betød, at befolkningen blev presset til det yderste og hård fysisk afstrafning blev taget i brug for at styrke bl.a. gummiproduktionen. Leopold solgte projektet som et humanitært stykke arbejde, der skulle civilisere lokalbefolkningen, men virkeligheden med vold og tortur var en anden. Den belgiske regering ville således frem til 1908 heller ikke tillade, at den belgiske hær blev sendt til Congo, hvorfor store dele af Leopolds hær bestod af afrikanske lejesoldater.

Der bredte sig i den brede befolkning en vis mystisk omkring Afrika, og det blev et anerkendt syn, at der egentlig ikke eksisterede civilisation syd for Sahara, fordi Vesten endnu ikke havde været der. Afrika blev dermed til civilisationernes modpol, og et billede på alt det, Europa ikke var. Og med dette forenkede billede drog danske officerer til Congo. Brevene hjem indeholdt

ofte beskrivelser af, hvor anderledes Afrika var, og lagde vægt på det faktum, at afrikanerne manglede en hver form for manerer og skulle beherskes af de hvide. Brevene vidner dog også om en gensidig tilpasning, om end den var størst fra de sortes side. De skulle således tilpasse sig hierarkierne og forestillingsverdenene, der herskede blandt de hvide.

Belgisk Congo regnes for at være et af de kolonier, der har haft dårligst vilkår, herunder særligt i årene op til 1908, hvor Leopold skulle tjene hurtige penge.

Men også Tysk Østafrika (i dag en del af Tanzania) blev til en koloni, hvor en række danske borgere søgte arbejde. Denne koloni adskilte sig fra Belgisk Congo, fordi der her var tale om et decideret landbrugssamfund, der ikke som Congo var rigt på naturressourcer. Det tysk østafrikanske kompagni erhvervede derfor jord til at drive plantagerne, men lod i store træk befolkningen passe sig selv. Men tyskerne overtog også kontrollen over handlen med det kostbare elfenben, der førte til årelange konflikter med sultanen af Zanzibar.

Den danske plantagebestyrer, Christian Lautherborn, giver således et unikt indblik i de vilkår, plantearbejderne som lønmodtagere arbejdede under. Med ham som eksempel kan det ses, at danskere også tog afrikanske værdier til sig, idet han blev i Afrika frem til sin død og var kendt for værende for tålmodig og venlig overfor sine medarbejdere. Lautherborns måde at drive plantager på blev dog ikke til en officielle model, idet det tysk østafrikanske kompagni gav afrikanerne med plads til selv at dyrke deres plantager efter Maji-Maji-Revolutionen i 1906. Bønderne var dog tvunget til at sælge til kompagniet og kunne ikke selv fastsætte prisen. Lautherborn satte dog sit spor på kolonien gennem produktionen af sisal, der senere blev til en vigtig indtægtskilde for hele kolonien.

Centrale kilder

- **Statsminister Lars Løkke Rasmussens tale ved Transfer Day på St. Croix, 31. marts 2017**
 - Lars Løkke Rasmussens tale må ses som en del af en debat, der siden 1998 med mellemrum har blusset op. Debatten handler om hvorvidt Danmark – som flere andre tidligere kolonimagter har gjort - officielt bør undskylde for sin rolle i slavehandlen og slaveriet i Dansk Vestindien. I talen lægger statsministeren vægt på Danmarks og øernes fælles historiske arv, på vigtigheden af nuanceret viden om og erindring af kolonitiden samt på slaveriets utilgivelighed og fortsatte betydning for øerne og deres befolkning i

dag. En officiel undskyldning for Danmarks fortid som kolonimagt blev imidlertid ikke givet.

- **Wulff Joseph Wulffs breve fra Guldkysten, 1836-1842 (s. 77-81)**

- Wulff var mere optaget af selv at gøre karriere end at forbedre eller forandre de lokales liv. Hans beskrivelser er da forholdsvis nøgterne, hvilket ikke er ens betydning med, at de er objektive. De giver snarere et indblik i det syn har haft på Guldkysten, der i øvrigt var almindeligt blandt europæerne i 1800-tallet.

- **Ludvig Holberg: "Om slaveri", 1716**

- Holberg forholder sig kritisk til slaveriet, idet han fastslår, at *"Naturrettens lighedsbegreb består mest derudi, at ethvert menneske må rette sig efter den naturlige lov, hvilken tilsteder ingen at gøre en anden uret, fordi han har færre af sindets og legemets gaver, og at vi alle er mennesker, og de menneskelige vilkår og skrøbeligheder undergivne"*

Metoder: <https://historiskmetode.weebly.com/>